

Selçuk URAL: *Osmanlı Hâkimiye-tinde Pakrac (XVI. Yüzyıl)* [Pakrac pod osmanskim vlašću (16. stoljeće)] (Saarbrücken: Türkiye Alim Kitapları, 2014.), 82 str. ISBN 978-3-639-67131-5.

Turski povjesničar Selçuk Ural sa Sveučilišta Sakarya objavio je 2014. godine knjigu koja je izmijenjena i dopunjena verzija njegova magistarskog rada, a tema joj je političko i gospodarsko stanje u Pakračkom sandžaku kao dije-lu Osmanskog Carstva u drugoj polovici 16. stoljeća. S većim dijelom sadržaja ove knjige hrvatski čitatelji mogli su se upoznati već 2011. godine, kada je ovaj časopis objavio prethodno priopćenje au-torova magisterija („Pakrački sandžak u drugoj polovici 16. stoljeća“, *Scrinia Sla-vonica*, 11/2011., 61.-78. str.). Autor je u „Predgovoru“ (2.-3. str.) konstatirao go-lemo značenje proučavanja ekonomske povijesti Osmanskog Carstva, za prouča-vanje kojega su presudno važni osman-ski detaljni porezni popisi (*mufassal tapu tahrir defterleri*) kao izvori za društve-nu, gospodarsku, vjersku i demografsku povijest određene osmanske pokrajine. Iz tog je razloga autor odlučio temeljito proučiti detaljni porezni popis koji se pod brojem 355 nalazi u Osmanskom arhivu Glavnog ravnateljstva Državnih arhiva Predsjedništva Vlade Republike Turske u Istanbulu. Autor ne navodi razlog zbog kojeg je odabrao baš taj porezni popis, ali njegov je odabir izvrsna vijest za ra-svjetljavanje povijesti zapadne Slavonije u osmanskom razdoblju, jer je tu riječ o detaljnom poreznom popisu Pakračkog sandžaka iz 1565. godine. Autor je za objavu svojeg djela odabrao nakladnič-ku kuću Türkiye Alim Kitapları, koja objavljuje akademske radove turskih

znanstvenika bez recenzentskog postup-ka. Unatoč takvoj dvojbenoj reputaciji nakladnika, Uralova knjiga ima odre-đenu vrijednost. Naime, o spomenutom sandžaku, koji je tijekom svojeg postoja-nja (1557.-1691.) nekoliko puta mijenjao ime (Sandžak Čazma/Začasna, Sandžak Pakrac, Sandžak Cernik), ranije su pisali Ive Mažuran i Nenad Moačanin; prvi na temelju kršćanske izvorne građe, a dru-gi na temelju osmanske. Knjiga Selçuka Urala, međutim, prva je monografija u cjelini posvećena Pakračkom sandžaku. Već je u „Predgovoru“ autor ukazao na bitnu karakteristiku osmanističkih rado-va temeljenih na izvornom gradivu, a to je nemogućnost posve sigurnog čitanja osmanskih zapisa, a posebno toponima. Ta nesigurnost proizlazi iz prirode pisma *siyakat*, inačice arapskog pisma koju je koristila osmanska financijska uprava prilikom sastavljanja poreznih popisa: čak i uz duboku upućenost u sve značaj-ke sijakatskog pisma teško je pravilno pročitati sadržaj popisa. Tako je i au-torova knjiga prepuna krivo transliteriranih toponima zapadne Slavonije, za što ga ne treba previše kriviti, jer nije ništa čud-no da ne poznaje slavonsku toponimiju. Kao primjer može se navesti samo ime sandžaka, koji se u osmanskim izvorima i literaturi navodi kao Sandžak Začasna, Začasne, Začesne, Bakriç, Pakriç, Pak-rats, Pakrač, Cernik, Çernik itd.

Osim spomenutog „Predgovora“, u knjizi se nalaze „Popis skraćenica“ (6. str.), „Popis tablica“ (7. str.), „Popis gra-fikona“ (8. str.) i „Uvod“ (9.-11. str.), na-kon kojeg slijede četiri tematska poglav-lja: „Osmansko osvajanje Mađarske“ (12.-24. str.), „Upravna podjela“ (25.-48. str.), „Struktura stanovništva“ (49.-62. str.) i „Ekonomska struktura“ (63.-73. str.). Zatim slijede „Zaključak“ (74.-75. str.), „Izvori“ (76.-79. str.) te „Dodaci“ (80.-82. str.). U „Uvodu“ je autor ustvr-dio da je područje Pakračkog sandžaka bilo granično područje između dvaju

carstava i zbog toga značajna postaja na trgovačkom putu koji je vodio iz jedne u drugu državu. Nažalost, o toj trgovini se u knjizi dalje ne govori. Nakon kratkog opisa povijesti Balkana i pakračkog područja tijekom 15. stoljeća, autor je prešao na prvo poglavlje („Osmansko osvajanje Mađarske“). U njemu je opisao tursko-mađarske odnose od vremena doseljavanja ovih naroda u Europu, njihove lingvističke sličnosti i razlike, mađarsku povijest od 9. stoljeća nadalje, prodiranje osmanske vojne sile na Balkan u 14. stoljeću, ugarsko-osmanske ratove tijekom 14. i 15. stoljeća, prvu i drugu bitku na Kosovu polju, bitku kod Varne, osmansko osvajanje Beograda 1521., bitku na Mohačkom polju te proširenje osmanske vlasti na Ugarsku. Zatim su prikazane karakteristike osmanske uprave u Ugarskoj i ratovi sultana Sulejmana Veličanstvenog protiv Habsburgovaca. Ovo poglavlje ne donosi neke nove spoznaje, nego služi kao uvod za prikazivanje stanja u Pakračkom sandžaku. Zato je šteta da autor nije prikazao kako je izgledalo osmansko osvajanje Pakraca i njegove okolice.

U drugom poglavlju („Upravna podjela“) autor ustvrđuje da se Pakrački sandžak 1565. godine sastojao od četrnaest nahija, odnosno upravnih jedinica unutar sandžaka, a to su bile: Cernik, Drenovac, Pakrac, Bijela Stijena, Kunčevac, Šagovina, Bučje, Sirač, Dobra Kuća, Čaklovac, Stupčanica, Pakarski Sredel, Klokočevac i Podvrški. Ranije spomenuti problem čitanja toponima napisanih sijakatskim pismom ovdje je naročito došao do izražaja, jer je ovdje navedeno pisanje toponima morao odgonetavati Dino Mujadžević, prevoditelj spomenutog autorova rada objavljenog u ovom časopisu, i to uz pomoć raspoložive literature i karti (63. str.). Autor je iz osmanskog popisa izvukao imena mezri, odnosno privremenih naselja ili napuštenih sela u sandžaku, te ih predstavio

u iscrpnim tablicama za svaku nahiju. Valja istaknuti da je, prema osmanskome popisu, najviše sela i mezri bilo u nahijama Bijela Stijena, Dobra Kuća, Cernik i Bučje.

U trećem poglavlju („Struktura stanovništva“) autor je pokušao dati sliku brojnosti stanovništva u Pakračkom sandžaku. Nakon pojašnjavanja pojma *hane* (domaćinstvo) kao osnovne jedinice u poreznim popisima, a ne svake osobe pojedinačno, autor je prihvatio tumačenje eminentnog turskog osmanista, Ömera Lütfija Barkana, te je pomnožio broj domaćinstava s pet kako bi dobio približan broj stanovnika pojedinih naselja u sandžaku. Autorov konačni rezultat treba vrlo oprezno uzeti u obzir, jer u osmanistici postoji veliko neslaganje oko opravdanosti ovakvih izračuna. U svakom slučaju, autor je ustvrdio da je 1565. godine u Pakračkom sandžaku bilo 1569 domaćinstava, s ukupno 7845 stanovnika. Najveći broj stanovnika živio je u nahijama Cernik i Drenovac, dok su ostale nahije imale vrlo malen broj stanovnika, otprilike 250 u svakoj nahiji.

U četvrtom poglavlju („Ekonomska struktura“) autor opisuje razinu državnih prihoda u Pakračkom sandžaku i preko njih stanje gospodarstva u toj pokrajini. Napomenuvši da je Osmansko Carstvo općenito preuzimalo vrijednosti mjernih jedinica za količinu robe u pojedinoj zemlji koju bi osvojilo, autor je protumačio podrijetlo i vrijednost mjernih jedinica koje su se koristile u Pakračkom sandžaku. Zatim je opisao vrste poreza koji su se ubirali u sandžaku i količinu poreza, ali budući da ih nije usporedio sa stanjem u drugim sandžacima, nikakav se poseban zaključak ne može izvući iz tih podataka. Porezni popis iz 1565. godine pokazuje nam da se u Pakračkom sandžaku uzgajalo pšenicu, ječam, grožđe, voće, zob, lubenice, konoplju, sijeno, duhan, ovce, ribu i svinje. Važan izvor prihoda bilo je mlinarstvo, s 239 mlinova diljem

sandžaka. Ukupno gledajući, ratarstvo je bilo premoćna grana gospodarstva u sandžaku, i to ponajviše u nahijama Cernik i Drenovac, a stočarstvo je bilo mnogo manje razvijeno.

U „Zaključku“ je autor ponovo naglasio važnost proučavanja osmanskih poreznih popisa za povijest pojedinih provincija Osmanskog Carstva, i s time je teško ne složiti se. Što se pak tiče situacije u Slavoniji, osmanski porezni popisi slavonskih sandžaka neprocjenjiva su građa za istraživanje gospodarske i demografske povijesti Slavonije u osmansko doba, ali neki drugi aspekti toga razdoblja mogu se kroz njih proučavati teško ili gotovo nikako. Jedan od tih aspekata je i povijest slavonskih šuma: iako su one za vrijeme osmanske vlasti prekrivale goleme dijelove Slavonije (po jednoj procjeni 70 %), a naročito planinsko i gorsko područje Pakračkog sandžaka, osmanski popis iz 1565. godine gotovo uopće ne spominje šume, a ovdje prikazana knjiga niti jednom riječju.

Kako je već spomenuto, ovo je prva knjiga koja obrađuje samo Pakrački sandžak i u tome je njezina najveća vrijednost. Što se tiče nedostataka knjige, u njoj se može naći nekoliko sitnih pogrešaka. Na primjer, u „Uvodu“ autor tvrdi da je Pakrački sandžak „za vrijeme osmanske vlasti bio dijelom mađarskih zemalja“ (9. str.), za što znamo da nije točno jer je do 1580. godine bio dijelom Rumelijskog beglerbegluka/ejaleta, a zatim Bosanskog ejaleta/pašaluka. Osim toga, na jednome mjestu autor Slavoniju krivo naziva Slovenijom (11. str.). Kao najveća mana ove knjige može se navesti da je autor koristio samo jedan detaljni osmanski porezni popis, a ne dva ili više ako je moguće, što je s vremenom postalo ustaljenom praksom u osmanističkim studijama. Naime, usporedbom više poreznih popisa može se dobiti kvalitetnija slika društveno-političkih i gospodarskih prilika u nekoj pokrajini. Zato je šteta da

autor nije koristio i drugi detaljni porezni popis za Pakrački sandžak za koji znamo, a to je onaj koji je sastavljen 1585. godine, jer bi se kontrastiranjem podataka iz ta dva popisa mnogo više saznalo o povijesti Pakračkog sandžaka u drugoj polovici 16. stoljeća.

Andelko Vlašić

Darko VARGA: *Hrana, kuhinja i blagovanje u doba Zrinskih. Život na zrinskim dvorovima, utvrdama i vlastelinstvima u 16. i 17. stoljeću, s knjigama recekata* (Zagreb: Meridijani, 2016.). 495 str. ISBN 978-953-239-193-0.

U izdanju izdavačke kuće Meridijani objavljena je opsežna knjiga Darka Varge *Hrana, kuhinja i blagovanje u doba Zrinskih: Život na zrinskim dvorovima, utvrdama i vlastelinstvima u 16. i 17. stoljeću, s knjigama recekata*, izdana u povodu 450. godišnjice sigetske bitke i pogibije Nikole IV. Zrinskog. Po „Proslovu“ urednika, redaktora i lektora ovoga izdanja Dragutina Feletara, „O Zrinskim (nešto manje o Šubićima Bribirskim) na hrvatskom jeziku dosad je objavljena prava biblioteka knjiga, publikacija i radova“, te se o Zrinskim priključila i ova knjiga. Već i sam naslov ukazuje da se knjiga izdvaja iz do sada objavljenih radova koji su, po Feletaru, „izričito prožeti euforičnim gledanjem na povijesnu ulogu Zrinskih, gradeći povijesno i te kako potreban kult Zrinskih u razvoju hrvatske borbe za slobodu i nacionalnu opstojnost“.

Knjiga daje čitatelju poputninu da se suoči sa svakodnevicom toga dalekog nam razdoblja u prošlosti, u koju ga au-